

Pratarmė

100-ąją *Acta Academiae Artium Vilnensis* (AAAV) numerį nusprendėme skirti jubiliejaus reiškiniui kultūroje apmąstyti, jubiliejams kurtai dailei kaip savitai meno istorijos sričiai ir savitai jos refleksijos rūšiai pristatyti. Viena svarbiausių jubiliejaus šventimo ar minėjimo paskirčių – suaktyvinti atmintį, sutelkti dėmesį į konkretų asmenį, instituciją, kultūros reiškinį. Pasirinkusios tokią temą, tikėjomės inicijuoti tyrimus, kurie atskleistų, kaip pasireiškia atminties suaktyvinimas, kokius pėdsakus jis palieka kultūroje, koks vaidmuo šiame procese atitenka vizualinei komunikacijai, regimajam atminties žadinimui, įvykio tvėrmės ir reikšmės fiksavimui. Klausėme, kaip gimsta jubiliejiniai, minėjimų ir iškilmių kūriniai, vizualinės kultūros artefaktai ir kaip jie gyvuoja jubiliejiniais metams praėjus? Ar tebegyvuoja? Ar kūriniai, sukurti kuriam nors reiškiniui atminti, įvertinti, patys prisimenami?

Šiame numeryje skelbiami penki moksliniai straipsniai ir trys meniniai tyrimai, greta pateikiamas visų iki šiol išleistų AAAV numerių (anksčiau vadintų ir tomais) turinys, taip iš esmės fiksuojama jubiliejinė paties žurnalo istorija.

Pirmame straipsnyje Nijolė Keršytė apmąsto jubiliejų kaip laiko suvokimo reiškinį, aprašydama mitinio, gamtamokslinio, istorinio ir sąmonės laiko koncepcijas. Rekonstruodama jubiliejaus sampratos raidą kultūroje, išryškina jo specifišką santykį su laiko samprata. Pačioje jubiliejaus sąvokos raidoje autorė fiksuoja perėjimą nuo mitinio prie istorinio laiko, nuo laiko ritmizavimo periodais prie įvykio minėjimo. Šiame kontekste ji parodo, kad jubiliejus – viena iš mitinio laiko apraiškų, kuri gyvuoja šiuolaikiniame istoriniame laike.

Rasa Stakauskaitė analizuoja 2018 m. įvykusios dvidešimtosios Dainų šventės, skirtos Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, teatralizuotą Ansamblių vakarą „Tėvyne mūsų“. Pasitelkusi semiotinius įrankius ir šventinės praktikos bei reginio-diskurso kategorijas, ji atskleidžia renginio

programoje labiausiai propaguoti turinius ir vertes, jų perteikimo mechanizmus, dekonstruoja gana sudėtingus tradicijos ir modernumo santykius.

Skaidra Trilupaitytė pateikia kritinę valstybės jubiliejų ir viešosios kultūros politikos analizę, aptardama du pavyzdžius – su Lietuvos tūkstantmečio minėjimu sutapusią programą „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ ir Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimą. Nagrinėdama šių jubiliejų organizavimą supusią viešąją retoriką, žiniasklaidoje atspindėtą nuomonių dinamiką ir emocinį klimatą, autorė išryškina lietuviškosios reprezentacinės kultūros politikos nenuoseklumą ir siekia atskleisti šio nenuoseklumo priežastis.

Martos Frėjutės meninis tyrimas iš Lietuvos valstybinių jubiliejų minėjimo problematikos mus perkelia į Jungtines Amerikos Valstijas. Menininkės tyrimo objektas – Kristupo Kolumbo Amerikos atradimo 500-asis jubiliejus. Tyrime atskleidžiama, kaip susiklostė asmenybės – Kolumbo – mitas ir kaip jį ištiko krizė būtent jubiliejaus, padidinto visuomenės dėmesio akivaizdoje. Straipsnyje jubiliejus traktuojamas kaip fiktyvaus identiteto įteisinimas švente ir ritualu. Pasitelkdama pasakojimus apie Kolumbo užkariavimus ir jo nuopelnų mitus, Frėjutė parodo, koki svarbų vaidmenį atlieka meninės fikcijos kuriant ir palaikant istorinę tikrovę.

Dviejuose straipsniuose – Rasos Žukienės ir Margaritos Janušonienės – aptariama Mikalojaus Konstantino Čiurlionio jubiliejų reikšmė dailininko kūrybos refleksijai. Žukienė jubiliejų perspektyvoje aptaria, kaip kito ir kartu savitai siejosi Čiurlionio dailės suvokimas ir reprezentavimas prieškariniu ir sovietmečiu. Anot mokslininkės, „visais jubiliejiniais metais, ar tai būtų 1925-ieji, ar 1975-ieji, atsirandanti lydinčiųjų įvykių gausa (populiariaji proginiai tekstai ir knygos, naujos eksponavimo vietos, paminklai, minėjimai, kūriniai-dedikacijos) reiškė ne intensyvų, bet ekstensyvų plėtimąsi, ne tyrimų kokybę ir natūralią naujos kokybės žinių sklaidą, bet sąmoningai formuotus šlovinimo ir garbinimo ritualus.“ Šią tendenciją ir savitą „jubiliejinio mąstymo“ inertiškumą iliustruoja Jonušonienės straipsnis, kuriame autorė nušviečia akivaizdžius administravimo ir vadybos lygmens ryšius tarp 1975 m. švento Čiurlionio šimtmečio ir 2025 m. planuojamo dailininko 150-ųjų gimimo metinių jubiliejaus. Viena akivaizdžiausių šių ryšių

patvirtinančių idėjų – tai Čiurlionio kelias. 1975 m. progai medžio skulptūrų seka nusidriekė nuo Senosios Varėnos iki Druskininkų, o belaukiant 2025 m. jubiliejaus planuojamas Čiurlionio kelias, apimantis ne tik Lietuvos, bet ir kitose šalyse esančias dailininko gyvenimo ir kūrybos vietas – Leipcigą, Varšuvą, Sankt Peterburgą... Tad ekstensyvi žinios plėtra, steigiant naujus ir įtvirtinant jau esamus atminties ženklus, lieka vyraujančia dailininko garbinimo jubiliejaus proga strategija. Ši išvalga greičiausiai tiktų ne tik Čiurlionio, bet ir kitų Lietuvos asmenybių jubiliejiniams minėjimams.

Rokas Dovydėnas sovietmečio keramikos meniniame tyrime išvalgiai ir šmaikščiai pristato skurdžias technologines sąlygas, lėmusias ne tik dažnai prastą sovietinės keramikos kokybę, bet ir sykiu dekoratyvinę jos paskirtį. Pasak autoriaus, negalėdami kurti kokybiškų indų, keramikai dažniau kūrė dekoratyvinius pano visuomeniniams interjerams arba progines vazas. Analizuodamas sovietmečiu vešėjusią jubiliejų kultūrą, kuriai priklausė ir gigantiškų, pagal paskirtį nepanaudojamų vazų įteikimas jubiliatams, jis taikliai išvelgia visai sovietų sistemai būdingą dekoratyvumą ir „fasadinę kultūrą“. Paradoksalu, kad ši pompastiška kultūra dažnai rėmėsi kopijavimu, nes keramikai ir kiti taikomosios dailės kūrėjai dizaino pavyzdžių ieškodavo ir iš laisvesnių socialistinių respublikų – ypač Lenkijos, Čekoslovakijos – gaunamuose leidiniuose. Imituodamas technologines sovietmečio sąlygas, Dovydėnas atkuria keramikos pavyzdžius, matytus populiarioje Lenkijos animacinių filmų serijoje *Bolekas ir Liolekas*, keldamas kūrybos autentiškumo ir kopijavimo klausimą.

Leidinį užbaigiantis Agnès'ės Villette tekstinis ir vaizdinis branduolinę istoriją ženklinančių vaizdinių tyrimas vėl grąžina mus prie laikishumo sampratų. Čia susiduriame su kita, žmogiškojo gyvenimo masteliais niekaip neišmatuojama, giliojo, geologinio laiko samprata. Giliojo laiko koncepcija padeda suprasti, kad tai, kas daugybei visuomenių tūkstantmečiais atrodė pastovu ir cikliška, – gamta ir visata – nuolat ir neišvengiamai kinta, tačiau taip neišivaizduojamai lėtai, kad to neįmanoma užfiksuoti per daugybės žmonių kartų gyvenimą. Dėl pastarojo šimtmečio technologinės istorijos gilusis laikas atsidūrė kaip niekad arti kasdinių administracinių procesų. Valstybių vyriausybės, nacionalinių ir tarptautinių organizacijų

tarnautojai, saugumo ekspertai, sprenddami radioaktyvių atliekų tvarkymo klausimus, turi kurti pasaulio ateities scenarijus ne dešimtmečiams, šimtmečiams, net ne tūkstantmečiams: radioaktyvių izotopų pusėjimo trukmė (radioaktyvaus skilimo laikas, per kurį medžiagą sudarančių dalelių kiekis sumažėja perpus) yra nuo keliasdešimties tūkstančių iki milijonų metų. Nuo 1895 m. skaičiuojama radioaktyvių technologijų istorija šiame kontekste atrodo neįžiūrima, tačiau ji kupina reikšmingų įvykių. Atominiai jubiliejai jubiliejaus sampratai suteikia visiškai naujus emocinius atspalvius: džiugų pasididžiavimą žmogiškais pasiekimais keičia ekologinė kaltė ir nerimas dėl pasaulio ateities.

Žurnalo pabaigoje publikuojama visų iki šiol išleistų AAAV tomų (numerinių) bibliografija (1993–2020), vienoje vietoje išskleidžianti ir nemažos dalies Lietuvos dailėtyros tyrimų raidą, ir kartu žurnalo leidybinę istoriją. Iš pradžių AAAV labiau atitiko serijinio leidinio koncepciją, tad tarp jo tomų buvo ne tik straipsnių rinkiniai, bet ir monografijos – Stanislovo Mikulionio, Alfredo Širmulio, Vytauto Levandausko, Irenos Vaišvilaitės, Algės Jankevičienės, Eduardo Budreikos, Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės, Laimos Šinkūnaitės. Vėliau nuspręsta publikuoti straipsnių rinkinius, nusistovėjo periodiškumas – keturi leidiniai per metus. Pastaruosius keletą metų atskiri leidiniai jau vadinami numeriais, akcentuojant, kad tai visų pirma yra recenzuojamas mokslinis žurnalas. Vis dėlto siekiama išsaugoti savitą AAAV tapatybę: kiekvienas numeris turi sudarytoją, kuris parenka temą; skiriamas didelis dėmesys vizualiajai pusei, siekiant, kad leidinį būtų malonu ne tik skaityti, bet ir vartyti.

Lina Michelkevičė ir Tojana Račiūnaitė

Foreword

The 100th issue of *Acta Academiae Artium Vilnensis* (AAAV) is devoted to the discussion of the anniversary phenomenon in culture, and the presentation of anniversary-related art and its reflection as a special field in art history. One of the most important purposes of celebrating or commemorating an anniversary is memory activation and the focus of attention on a particular person, institution or cultural phenomenon. With this choice of the subject, we hope to initiate research that would reveal how memory activation manifests itself, what traces it leaves in culture, and what role in this process is played by visual communication, the visible awakening of memory, and the capturing of the becoming and meaning of an event. We asked how artworks and visual artefacts related to anniversaries, commemorations and festivities are born, and how – or if – they live on when the jubilee year ends. Are works created to commemorate or assess a phenomenon remembered on their own merit?

This volume contains five scholarly articles and three texts of artistic research. Alongside, the bibliography of all AAAV issues (previously also called “volumes”) is presented in a kind of jubilee gesture of recording the history of the journal itself.

In the first article, Nijolė Keršytė reflects on the jubilee as a phenomenon of time perception, describing the concepts of mythical time, natural time, historical time and the temporal consciousness. While reconstructing the development of the understanding of the jubilee in culture, she brings out its specific relation to the concept of temporality. The author records a transition from mythical to historical time, from the rhythmic division of time into periods to the commemoration of an event in the development of the jubilee concept itself. In this context she shows that a jubilee is one of the manifestations of mythical time that exists in contemporary historical time.

Rasa Stakauskaitė analyses the theatricalized Ensembles Evening “Our Homeland” of the twentieth Song Festival dedicated to the centenary of the restoration of the Lithuanian state, held in 2018. With the help of semiotic tools and the categories of festive practice and event-discourse, she points out the contents and values that were most distinctly promoted in the event’s programme, the mechanisms of conveying them, and deconstructs the rather complex relations between tradition and modernity.

Skaidra Trilupaitytė presents a critical analysis of state anniversaries and public cultural politics by discussing two examples – the programme of Vilnius, European Capital of Culture 2009, which coincided with the commemoration of Lithuania’s millennium, and the commemoration of the centenary of the restoration of the Lithuanian state in 2018. By analysing the public rhetoric around the organization of these jubilees, the dynamics of opinions and the emotional climate reflected in the media, the author brings out the inconsistency of Lithuanian official culture politics and aims to reveal the reasons behind it.

Marta Frėjutė’s artistic research takes us from the problematics of commemoration of public anniversaries in Lithuania to the United States of America. The object of her research is the 500th anniversary of the discovery of America by Christopher Columbus. The research reveals how the myth of Columbus’s personality was formed, and how the approaching anniversary and the increased attention of society plunged it into a crisis. In the article, the jubilee is considered a legitimization of a fictitious identity by means of festivity and ritual. Making use of the narratives about the conquests of Columbus and the myths of his achievements, Frėjutė shows an important role played by artistic fictions in creating and maintaining historical reality.

The subject of two articles by Rasa Žukienė and Margarita Janušonienė is the significance of the anniversaries of Mikalojus Konstantinas Čiurlionis for the reflection on the artist’s work. From the perspective of these anniversaries, Rasa Žukienė shows the change as well as unique correlation of the perception and representation of Čiurlionis’s art before the war and in the Soviet period. According to the scholar, “in the

anniversary years, be it 1925 or 1975, the increasing abundance of accompanying events (popular commemorative texts and books, new exhibition venues, monuments, commemorations, dedicated artworks) meant extensive rather than intensive expansion, consciously formed rituals of celebration and veneration rather than the quality of research and the natural dissemination of new-quality information”. This tendency and a specific inertia of “jubilee thinking” is illustrated in Margarita Janušonienė’s article, in which the author sheds light on the obvious links between Čiurlionis’s centenary commemorated in 1975 and the celebration of the 150th anniversary of the artist’s birth planned in 2025 at the administrative and management level. One of the most evident concepts confirming this link is the Čiurlionis Way. For the celebration in 1975, a series of wooden sculptures dedicated to Čiurlionis were installed along the way from Senoji Varėna to Druskininkai, and the Čiurlionis Way planned in anticipation of the 2025 anniversary will involve places related to the artist’s life and career not only in Lithuania, but also abroad – Leipzig, Warsaw, Saint Petersburg... Thus, the extensive strategy – establishing new memorial signs and consolidating the existing ones – remains dominant in paying tribute to the artist on the occasion of his anniversary. This insight most likely applies in regard to the anniversary celebrations of not only Čiurlionis, but also other Lithuanian personalities.

In his artistic research on Soviet-era ceramics, Rokas Dovydenas incisively and wittily presents the poor technological conditions that determined not only the often-bad quality of Soviet ceramics, but also its decorative function. According to Dovydenas, unable to produce high-quality crockery, ceramic artists more often created decorative panels for public interiors or special-occasion vases. While analysing the anniversary culture flourishing in the Soviet era, which included presenting huge and unfunctional vases to anniversary celebrants, Dovydenas pinpoints characteristic features of the entire Soviet system – decorativeness and “façade culture”. Paradoxically, this pompous culture was often based on copying, as artists working in ceramics and other applied arts used to look for design examples in publications received from the socialist republics that enjoyed more freedom – in particular, Poland and Czechoslovakia. While imitating the

technological conditions of the Soviet period, Dovydėnas restores examples of ceramics seen in the popular series of Polish animated cartoons *Bolek and Lolek*, raising a broader question of creative authenticity and copying.

At the end of the publication, the textual and visual research on the visual markers of nuclear history by Agnès Villette again brings us back to the concepts of temporality. Here we face another concept of temporality, that of deep, geological time, which cannot be measured in the scale of human life. The concept of deep time helps us to understand that what was seen by many societies over millennia as constant and cyclical – nature and the universe – continually and unavoidably changes, but this change is so unimaginably slow that it cannot be recorded in the lifetime of many generations. Due to the technological history of the recent century, deep time found itself as close as ever before to daily administrative processes. National governments, employees of national and international organisations, and security experts solving the issues of treatment and disposal of radioactive waste must map out scenarios for the world's future not for decades, centuries, nor even millennia: the half-life of radioactive isotopes (the length of time required for one half of the atomic nuclei of a radioactive sample to decay) is from tens of thousands to several million years. In this context, the history of radioactive technologies going back to 1895 seems invisible; however, it is also rich in significant events. Nuclear anniversaries bring completely new shades of emotion to the understanding of an anniversary: a joyful pride in human achievements gives way to ecological guilt and concern for the world's future.

At the end of the journal, a collected bibliography of all volumes / issues of AAV published so far (1993–2020) reveals both the development of a considerable part of art research in Lithuania, and the journal's publishing history. In the beginning, the concept of AAV was closer to a serial publication, thus among its volumes were not only collections of articles, but also monographs by Stanislovas Mikulionis, Alfredas Širmulis, Vytautas Levandauskas, Irena Vaišvilaitė, Algė Jankevičienė, Eduardas Budreika, Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, and Laima Šinkūnaitė. Later, a collection of articles became the customary format, and the periodicity of

four issues a year became established. For the last several years, the publications have been called issues rather than volumes, placing the emphasis on the fact that above all it is a peer-reviewed journal. However, efforts are taken to maintain the original identity of AAAY: each issue has an editor who chooses the subject; much attention is given to the visual aspect of the journal, so that the reader would enjoy both reading and leafing through the publication.

Lina Michelkevičė and Tojana Račiūnaitė